

ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ МІФОНІМІВ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ ОЛЕКСАНДРА ОЛЕСЯ)

Г.М. Школа

У статті аналізується специфіка вживання міфонімів у творчості Олександра Олеся. Схарактеризовано демонічні постаті (Лісовик, Мавка, Нявка, Русалка) – персонажі поетичних та драматичних творів письменника.

Носієм свідомості народу, його духовних вартостей, ментальності є національна мова. У ній крізь призму загальнонародних, національно зумовлених уявлень виражаються загальні світоглядні концепції особистості. Мова виступає «всеосяжним засобом втілення в собі всього надбаня пізнавальної, науково-художньої діяльності людини, народу» [1, 17]. Аналіз текстів з позицій лінгвокультурології дозволяє виявити їх національно-культурні особливості.

Пізнати свій народ допомагає етнографія. На потребі широких етнографічних студій для лексикології наголошував Л. Булаховський: «Збагачуючи етнографію численними фактами, відбитими у мові, мовознавство, в свою чергу, дістає від неї цінні вказівки на те, в яких конкретних зв'язках з фактами життя /.../ перебувають чи колись перебували уявлення, зазначувані словами сучасних мов» [2, 137-138]. Проблема взаємозв'язку мовознавства і етнографії – актуальна для сучасного мовознавства.

Одним із елементів етнокультури виступають міфологічні образи. Міфологічне сприйняття світу ґрунтується на вірі у перевазі духу над матерією, на розумінні, що «саме позаматеріальні, духові сили кермують земним буттям людини і природи» [3, 175]. На пантеїстичний світогляд наших предків указували: письменник І. Нечуй-Левицький (розвідка «Світогляд українського народу. Ескіз української міфології»), історик В. Антонович (дослідження «История государства руського», на українську мову перекладене письменником Т. Зінківським), етнограф В. Гнатюк (огляд «Останки передхристиянського релігійного світогляду наших предків»). Зокрема, В. Гнатюк зауважував: «Наші давні предки були з огляду на віру пантеїсти. Вони вірили, що весь світ, небо, повітря й уся земля, заповнені богами та що вся природа жива, повна всякого дива, а в ній усе думає й говорить на рівні з людьми та богами. На чолі світла стояли боги, що всім кермували; за ними тягнувся цілий ряд нижчих божеств та демонів, які старшим богам стояли до послуги; на кінці стояли люди, обдаровані надприродною силою /.../» [4, 213] Подібну класифікацію міфологічних істот – антропоморфних, зооморфних, тератоморфних, міксантропічних – подають автори колективної монографії «Міфопоетичні образи в художньому світі Івана Франка (Ейдологічні нариси)», виділяючи: поганські божества «вищої» міфології, духи (анголи і демони) «нижчої» міфології, люди з надприродними властивостями, персоніфіковані поняття – антропоморфні міфологізовані постаті та міфологічний бестіарій – тваринна символіка, фантастичні тератоморфні та міксантропічні істоти [3, 174].

Мета нашого дослідження – розглянути особливості використання міфонімів у творах Олександра Олеся. Для її вирішення ставимо такі завдання: схарактеризувати демонічні персонажі творів письменника, з'ясувати їх етнолінгвістичні параметри.

Серед міфонімів, які наявні у творах українського письменника, представлені постаті слов'янської міфології: Лісниці [5, 214], Лісовна, Мавки, Водяник, Чугайстер [5, 216], Лісовик (Лісун) [5, 219], Русалки, Чорти [6, 30] та персонажі греко-римської міфології: Церера, Еол [5, 628], Парки [6, 87], Фавн [6, 320]. Саме вони виступають дійовими особами творів О. Олеся «Золота нитка», «Місячна пісня», «На зелених горах», «Над Дніпром», «Ніч на полонині». Подібний склад героїв (представників слов'янської міфології) заселяє художній простір «Лісової пісні» Лесі Українки. Схожі персонажі входять до первісних релігійних систем інших індоєвропейських

народів, про що свідчить творчість письменників: норвежця Генріка Ібсена – «Пер Гюнт», німця Генріка Гауптмана – «Затоплений дзвін», поляків Станіслава Виспянського – «Весілля», Люціана Риделя – «Зачароване коло» та ін.

Міфологічні образи з творів О. Олеся належать до класу «нижчої» міфології – духи (анголи і демони). На демонічну природу духів указував В. Гнатюк, ґрунтуючись на галицьких народних легендах. Він зазначав, що чорт «забажав мати товариство, Бог порадив йому вмочити палець у воду і стріпнути позад себе, в наслідок чого дістане товариша. Чорт умочив одначе всю руку і як почав нею тріпати, то наробилося стільки чортів, що з них постало 12 хорів. За спонукою чорта вони збунтувалися проти Бога, а Бог за кару скинув їх із неба. Вони летіли до землі повних 40 діб, коли ж Бог сказав «амінь», де котрий з них був, там і остався: у воді – водяник, у лісі – лісовик, у болоті – болотяник, у полі – полевик, і т. д. Таким чином, усі духи, що на землі, взяли свій початок від чорта» [4, 216-217].

Як і в «Лісовій казці» Лесі Українки, Лісовик О. Олеся – «єдиний пан» [6, 234], який усіх міфічних істот полонини трактує як своїх слуг. Письменник, наголошуючи на особливості цього персонажа: «без тіни був зроду» [5, 219], подає його виразний портрет:

Старий... Сучки по цілім тілі...

Від моху весь позеленілий... [6, 214].

Це зображення близьке до фольклорного: «Він увесь порослий шерстю, а на ногах має копита» [4, 221]. Лісовиків і Лісовок народ називав пастушками звірів: «Се дикі люди, і в них дикі звірі є тим самим, що у звичайних людей худоба. Олені, серни, зайці – то їх худоба, а рисі, то їх пси й коти» [4, 220]. Подібну функцію виконує і персонаж О. Олеся: «свистом Лісовик скликає / Ведмедів, рисів і вовків...» [5, 216], «Він береже всю полонину!» [6, 214].

Досить популярними в О. Олеся є Мавки – «природні» духи, «парадигматично пов'язані із русалкою» [3, 178]. На зв'язок цих образів указано в «Етимологічному словнику української мови». Зокрема, зауважено, що форми мавка [нявка] виникли в результаті деетимології форми нявка і зближення з дієсловами [мавкиати], «нявчати», «нявкати» [7, Т. 4, 17]. Ці істоти поєднує й О. Олеся, поселяючи їх не лише у лісову чи гірську, але й у водну стихію:

Хор Мавок

І ми рибками по дну морському

Блукати будем в сяйві ясного [6, 221].

У «Етимологічному словнику української мови» русалки, нявки, мавки трактуються як душі померлих. Русалка – «втілення душ померлих дівчат (в обрядових русальних іграх відбився культ померлих)» [7, Т. 5, 147], мавки-нявки – «душі нехрещених дітей» [7, Т. 3, 342].

Ґрунтовне дослідження цих образів здійснено О. Поріцькою «Жіночі міфологічні персонажі української демонології в загальнослов'янському контексті» [8]. Приналежність русалок до небіжчиків відзначав етнограф, фольклорист В. Давидюк [9, 158].

Розмежування між мавкою і нявкою проводив В. Гнатюк. Характеризуючи мавок як молодих, гарних дівчат, він називав нявками не тільки гарних дівчат, але й хлопців [4, 226]. Описуючи нявок, етнограф наголошував на їхній мирній діяльності: «Нявки сходяться на розігри в тиждень по Зелених святах на верховинах гір і гуляють там і граються». Дослідник зазначав, що інші слов'янські народи нявок називають лісовими паннами [4, 227].

Мавка О. Олеся – «гірська красуня» [6, 200]. Письменник указував на генезу цих «привидів живих»:

Мавка II.

Нас породили матері

То в лісі десь, то на горі [6, 209].

Драматург показав ставлення людей до мавок:

Марійка.

Мавки – відьми. Мавок ти бійсь!

Мавкам не вір ти: заморочуть,

Заманять в нетрі, залоскочуть... [6, 214].

Таке бачення поведінки цих істот було характерним для світогляду українців. Так, В. Гнатюк зауважував: «Заманивши когось до себе своєю красою, розмовляють з ним, кокетують, а потім заскобочують на смерть» [4, 226]. Подібне поводження з людьми вчений фіксує і у русалок, додаючи, що вони ще лякають людей, проганяють їх від роботи [4, 227].

Схожа поведінка характерна і для персонажів О. Олеся, які її аргументують тим, що:

Мавка I.

Ми праліс цей стережемо.

Мавка II.

Лякаєм злодіїв з долин,

Щоб щось не вкрали з полонин [6, 209].

Замітка з журналу «Рада» про те, що «Ранком 17 марта, в день Теплою Олексі /.../ селяни самі накладали вогнів, щоб викурити русалок, які, мовляв, шукають весною житла в будинках селян і «приносять з собою нещастя людям» [6, 30], послужила письменнику епіграфом до драми «Над Дніпром».

О. Олесь виступив і як етнограф – фіксував звичай українського народу. У замітці «На Івана Купала» він радив молоді у чудову фантастичну ніч виконати певний ритуал: «Менші – на віти, на майдан, а більші – до гаю, до річки! На човни дівчата – пускати на воду вінки, до хмизу хлопці – на вас обов'язок осяяти ніч і оздобити берег і річку огнями» [6, 342].

Досліджуваний матеріал дає можливість стверджувати, що вживання О. Олесем міфонімів відображає народні уявлення про світ духів, відбиває національно-культурну ментальність українського етносу, пантеїзм його світобачення.

SUMMARY

Specific of using of mephonyms in the works O.Olesya is analysed in the article. The author characterizes demon images of poetic and dramatic works of the writer.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Сологуб Н. Мовний світ Олеся Гончара. – К.: Наук. думка, 1991. – 140 с.
2. Булаховський Л. Зв'язки лексикології з етнографією // Булаховський Л. Вибрані праці в 5 томах. – Т.1.: Загальне мовознавство. – К.: Наук. думка, 1975. – С. 137-138.
3. Міфопоетичні образи в художньому світі Івана Франка (Ейдологічні нариси) / К.І. Дронт, Б.С. Тихолоз, А.І. Швець / За ред. Б.С. Тихолоз. – Л., 2007. – 336.
4. Гнатюк В. Останки перед християнського релігійного світогляду наших предків [огляд] // Гнатюк В. Вибрані статті про народну творчість. На 110-річчя народження 1871-1981. – Нью-Йорк: бмв, 1981. – С. 213-240.
5. Олесь О. Твори: В 2 т. – К.: Дніпро, 1990. – Т. 1: Поетичні твори. Лірика. Поэза збірки. З неопублікованого. Сатира / Упор. автор прим. Р.П. Радишевський. – 959 с.
6. Олесь О. Твори: В 2 т. – К.: Дніпро, 1990. – Т. 2: Драматичні твори. Проза / Упор., автор прим. Р.П. Радишевський. – 683 с.
7. Етимологічний словник української мови: У 7 т. / Ред. кол. О.С. Мельничук та ін. – Т. 3. – К., 1989. – 552 с.; Т. 4. – К., 2003. – 656 с.; Т. 5. – К. 2006. – 704 с.
8. Поріцька О.А. Жіночі міфологічні персонажі української демонології в загальнослов'янському контексті // Слов'янський світ. – Вип. 4. – К., 2006. – С. 83-97.
9. Давидюк В. Первісна міфологія українського фольклору. – Луцьк, 2007. – 320 с.